

СТАТИСТИЧНА ОЦІНКА ЗАЛУЧЕНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ У СВІТОВІ ГОСПОДАРСЬКІ ЗВ'ЯЗКИ

О. І. Кущенко,

к. е. н., доцент

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

О. Г. Мамонтова,

начальник Головного управління статистики

у Харківській області Державної служби статистики України

У статті розглядаються статистичні показники визначення міри залученості економік різних країн в глобальну економічну систему. Запропонована методика розрахунку коефіцієнтів відносної експортної спеціалізації та диверсифікації, що застосовуються до статистичної оцінки регіональної залученості у зовнішньоекономічні зв'язки України.

Ключові слова: статистична оцінка, експортна та імпортна спеціалізація, диверсифікація.

СТАТИСТИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА ВОВЛЕЧЕНИЯ УКРАИНСКОЙ ЭКОНОМИКИ В МИРОВЫЕ ХОЗЯЙСТВЕННЫЕ СВЯЗИ

В статье рассматриваются статистические показатели определения меры вовлечения экономик различных стран в глобальную экономическую систему. Предложена методика расчета коэффициентов относительной экспортной специализации и диверсификации, которые применяются для статистической оценки региональной вовлеченности во внешнеэкономические связи Украины.

Ключевые слова: статистическая оценка, экспортная и импортная специализация, диверсификация.

STATISTIC ESTIMATION OF PARTICIPATION OF THE UKRAINIAN ECONOMY IN GLOBAL ECONOMIC CONNECTIONS

The article considers statistic indexes used to define the involvement of different countries in the world economic system. We suggest methods for index calculation of relative export specialization and diversification which can be used to show statistic estimation of regional involvement into outereconomic connections of the Ukraine.

Key words: export and import specialization, diversification statistic, estimation.

Вступ. Межа ХХ—ХХІ століть — кордон тисячоліть, що розділяє епоху складного, суперечливого розвитку світової економіки, яка ознаменувалася серйозними економічними кризами і одночасно прогресивними тенденціями розвитку. Це пора глибокої трансформації сучасної системи міжнародних економічних відносин та абсолютно нових принципів господарювання, яких вимагає нове тисячоліття. Світова економічна система вперше в історії трансформується в єдиний організм, де кожна національна складова має свою функціональну специфіку, але всі вони нерозривно зв'язані між собою.

Не відстає з боку цих процесів і Україна. Отримання державної незалежності зумовило появу нової галузі економічних відносин — зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД). Таким чином, вступ країни на шлях самостійного розвитку вимагав вироблення нової концепції зовнішньоекономічної системи з урахуванням проведення Україною самостійної зовнішньоекономічної політики. На даному етапі ЗЕД надається ще більше значення. Вона розглядається не лише як складова частина світової господарської діяльності, але і як важливий чинник економічного зростання, створення передумов інтенсивнішого розвитку інтернаціональних процесів на мікрорівні. Початком здійснення такої діяльності можна вважати 1992 рік, коли окремі господарюючі суб'єкти країни згідно з чинним законодавством придбали можливість встановлювати зовнішньое-

кономічні зв'язки з юридичними і фізичними особами з інших країн світу. Незважаючи на глибоку економічну кризу, стрімке падіння обсягів виробництва промислової і сільськогосподарської продукції, труднощі із залученням капіталовкладень, що існували до кінця 90-х років, діяльність у сфері зовнішньої торгівлі товарами та послугами, а також у сфері міжнародного руху капіталів розвивалися досить динамічно. У цей період було прийнято низку важливих законодавчих актів, зокрема Закони України «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про єдиний митний тариф», «Про режим іноземного інвестування», декрет КМУ «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» та ін.

Актуальність проблеми. Поява нового соціально-економічного процесу, який поступово набуває великого значення в житті країни, призвела до необхідності створення адекватного методологічного, методичного і практичного інструментарію, за допомогою якого можна досліджувати його ество, аналізувати взаємозв'язки між окремими його характеристиками і компонентами, вивчати досягнутий рівень та динаміку процесів, а також статистично оцінювати усе, що відбувається в цій області життєдіяльності суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема розвитку зовнішньоекономічної діяльності України була предметом дослідження багатьох вчених-економістів та географів: П. Н. Афоніна,

Л. І. Вишневецької, В. М. Гейця, А. П. Голікова, А. А. Гриценко, Г. В. Довгаля, Г. В. Задорожного, Н. А. Казакової, Ю. Н. Кривуц, Ю. В. Макогона, В. І. Сідорова, М. В. Соболевої, Т. Є. Шедякової та інших, а також наукових підприємств та організацій НАН України [4, с. 25 – 29].

Метою статті є визначення міри залученості економік різних країн в глобальну економічну систему за допомогою існуючих в статистичній методології показників.

Виклад основного матеріалу. Статистичне вивчення та оцінка зовнішньоекономічної діяльності вирішує завдання: сприяння розвитку зовнішньоекономічної діяльності, розширенню зовнішньоторговельних зв'язків; забезпечення матеріалами для проведення міжнародних зустрічей і переговорів; забезпечення повного і достовірного обліку даних про експорт і імпорт України; аналізу основних тенденцій, структури і динаміки зовнішньоторговельних товаропотоків держави, пов'язаних з аналізом макроекономічної ситуації в країні; складання зовнішньоторговельного балансу України; надання статистичних даних для розробки платіжного балансу України та інші завдання, обумовлені національним статистичним законодавством України.

Інформація про розміри, пропорції, зміни в часі й інших закономірностях ЗЕД створюється, передається і зберігається у вигляді статистичних показників. З філософської точки зору, статистичний показник – це міра, тобто єдність якісного і кількісного відображення певної властивості соціально-економічного явища або процесу. Оскільки статистика ЗЕД вивчає зовнішньоекономічну діяльність в кон-

кретних умовах місця і часу, значення якого-небудь показника визначається згідно з цими атрибутами.

Важливим завданням статистики є розробка і удосконалення системи показників і проведення відповідних до неї досліджень торговельного балансу країни. На основі аналізу наукової і методичної літератури можна запропонувати таку систему показників, що характеризує взаємозв'язки торговельного балансу та макроекономічних показників України (рис. 1).

Значення статистичного вивчення зовнішньоекономічної діяльності і статистичних методів аналізу визначається великою роллю, яку відіграє зовнішня торгівля в економічному розвитку України. Так, доля зовнішньоторгового обігу України у валовому внутрішньому продукті (зовнішньоторговельна квота) за останні два роки досягає у середньому 60 %, тоді коли за радянських часів вона не перевищувала 8 %. Динаміка експортної та імпортної квот України за 2004 – 2012 роки представлена на рис. 2. Останніми роками досить вагома частина доходів Державного бюджету України формується за рахунок вступів від зовнішньоекономічної діяльності, включаючи митне та акцизне обкладання, а також ПДВ.

Найбільшим досягненням ділового життя кінця ХХ-го і початку ХХІ-го століть став підйом і розвиток глобальної торгівлі, за допомогою якої фірми можуть перекидати в будь-яку точку земної кулі величезні об'єми товарів зі швидкістю світла. Результати Уругвайського раунду, а також переваги, які принесли угоди ГАТТ/ВТО, НАФТА, АРЕС, БРІК та ін., призвели до того, що на цей час кожна країна прагне збільшити об'єми свого експорту у зв'язку зі значним зниженням рівня торговельних

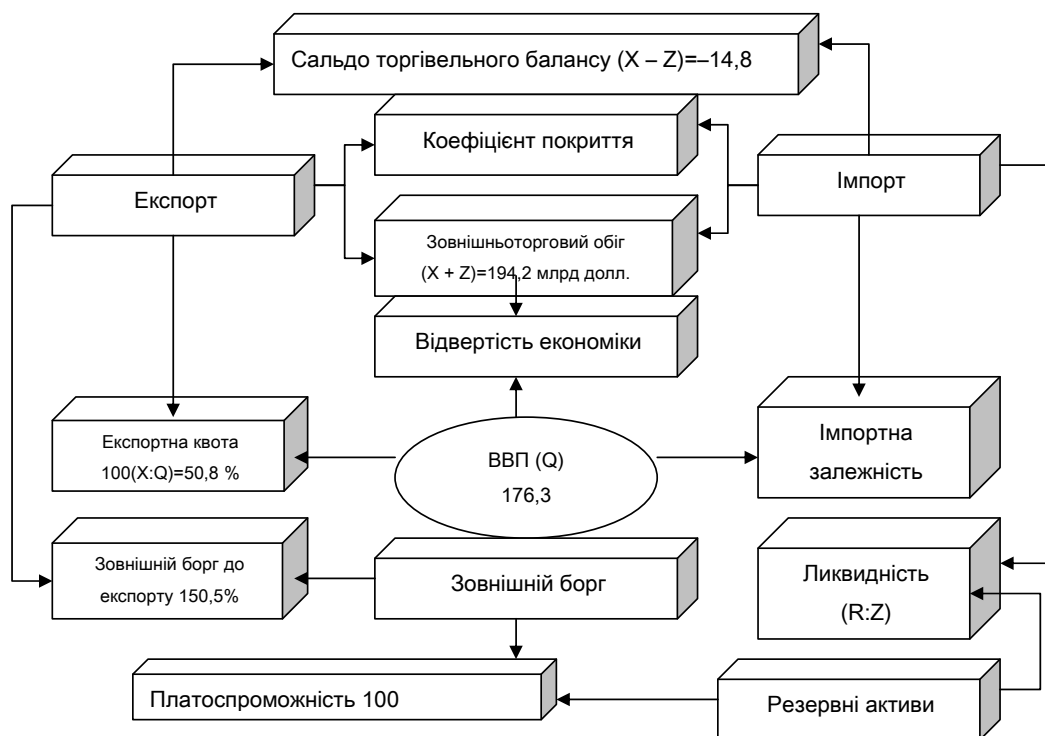

Рис. 1. Взаємозв'язок торговельного балансу та макроекономічних показників України за 2012 рік
Складено автором за матеріалами: [5]

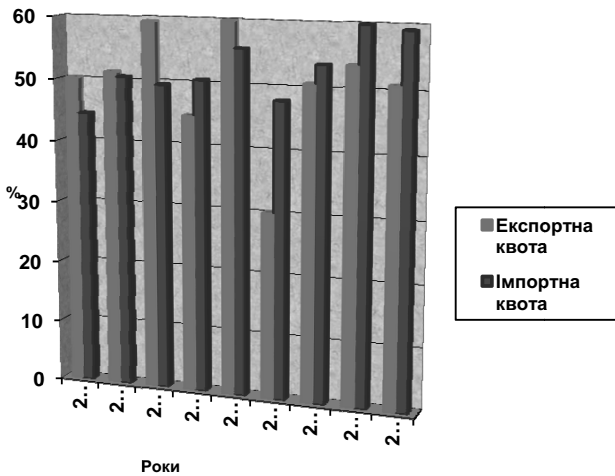

Рис. 2. Динаміка експортної та імпоротної квот України за період 2004–2012 років

Складено автором за матеріалами: [5]

бар'єрів як усередині регіональних утворень, так і в світі у цілому.

Незважаючи на зростання міри взаємозв'язку економік країн світу, далеко не всі країни в рівній мірі інтегровані в світову економіку. Для визначення міри залученості економік різних країн у глобальну економічну систему існують такі основні статистичні показники:

– питома вага (d) експорту (E), імпорту (I) країни загалом у світовому об'ємі експорту (імпорту):

$$d_e = \frac{E}{\sum E} \quad \text{чи} \quad d_i = \frac{I}{\sum I}; \quad (1)$$

– ще одним важливим на цей час для України показником статистики ЗЕД є міра залежності економіки країни від міжнародної торгівлі, який обчислюють за формулою:

$$D_{зав.} = \frac{ВТО}{ВНП} * 100. \quad (2)$$

Оскільки керівництво нашої країни робить кроки до вступу в СОТ, то розрахунок цього показника, його аналіз та донесення результатів як до уряду, так і до суспільної свідомості є зараз досить актуальним;

– доля окремих країн або груп країн у світовій торгівлі, що характеризує роль окремих країн (груп країн) на світових товарних ринках. Цей показник обчислюється як:

$$d_{cj} = \frac{E_j}{ОМТ}, \quad \text{чи} \quad d_{cj} = \frac{\sum_{j=1}^n E_j}{ОМТ}, \quad (3)$$

де E – загальний об'єм експорту j -ї країни;

n – кількість країн аналізованої групи, що експортували товари.

– доля окремих країн у експорті окремих товарів (товарних груп). Вона розкриває в рамках яких галузей та видів виробництв розвивається спеціалізація країни у міжнародному розподілі праці. Визначається відповідно до алгоритму розрахунку як:

$$d_{ij} = \frac{E_{ij}}{\sum_{j=1}^m E_{ij}}, \quad (4)$$

де E_{ij} – об'єм експорту i -го товару j -ї країни;

m – кількість країн, що експортували i -й товар на світовий ринок.

– частка експорту окремої країни у валовому національному продукті. Показує, яку частину виробленого валового національного продукту країна направляє на зовнішній ринок або скільки на одиницю валового національного продукту доводиться одиниць вивезених товарів:

$$d_{ej} = \frac{E_j}{ВНП_j}, \quad (5)$$

де $ВНП$ – об'єм валового національного продукту j -ї країни.

– коефіцієнт залежності національної економіки від імпорту, що відображає, скільки на одиницю виробленого національного валового продукту доводиться одиниць ввезених товарів. Обчислюється як:

$$K_{зв} = \frac{I_j}{ВНП_j}, \quad (6)$$

де I_j – загальний об'єм імпорту j -ї країни;

– частка експорту у виробництві окремих видів продукції, що свідчить про те, яка частина виробленого в країні продукту поставляється на експорт. Розраховується як:

$$d_{ej} = \frac{E_{ij}}{Q_{ij}}, \quad (7)$$

де Q – обсяг виробництва i -го товару j -ї країни.

– доля імпорту у вжитку окремих видів продукції. Показує, яка частина у загальному вжитку якого – небудь продукту забезпечується імпортом. Виражає залежність економіки країни від імпорту окремих товарів:

$$d_{ij} = \frac{I_{ij}}{P_{ij}}, \quad (8)$$

де I – об'єм імпорту i -го товару j -ї країни;

P – об'єм вжитку i -го товару j -ї країни;

– коефіцієнт відносної експортної спеціалізації, що характеризує рівень участі країни у міжнародному розподілі праці по якій-небудь товарній позиції (групі). Визначається за формулою:

$$K_{озс_j} = \frac{d_{ij}}{d_i}, \quad (9)$$

де d – доля експорту i -го товару у загальному об'ємі експорту j -ї країни;

d – доля експорту i -го товару у загальному об'ємі світового експорту.

При $K = 1$ є підстава стверджувати, що дана країна спеціалізується в світовому господарстві на виробництві і торгівлі цим товаром;

– коефіцієнт диверсифікації, що обчислюється як:

$$K_d = \frac{\sum_{i=1}^n |d_{ij} - d_i|}{2}, \text{ чи } K_d = \frac{\sum_{i=1}^n |d_{ij} - d_i|}{200} \quad (10)$$

де n — об'єм товарної номенклатури.

Друга форма коефіцієнта застосовується, коли в чисельнику відносні величини структури виражені у відсотках. Коефіцієнт диверсифікації визначається в інтервалі від 0 до 1. Якщо показник прагне до 1, це означає, що країна спеціалізується на світовий ринок у виробництві звуженої номенклатури товарів. При розширенні номенклатури виробництва експортної продукції даною країною, коефіцієнт диверсифікації наближається до 0.

Методика розрахунку коефіцієнтів відносної експортної спеціалізації та диверсифікації застосована до статистичної оцінки регіональної залученості у зовнішньоекономічні зв'язки країни. За звітний та базисний періоди є такі дані про структуру експорту Харківської області і України у цілому (% до загального об'єму експорту). Обчислимо коефіцієнти відносної експортної спеціалізації за формулою (9) та представимо результати розрахунку у табл. 1:

Слід врахувати, що у середині 70-х років диверсифікація вважалася одним з найбільш важливих важелів підвищення конкурентоспроможності країни. Існувала думка, що саме диверсифікація дає істотні переваги на основі економії на масштабах виробництва та створення внутрішнього ринку капіталу, що дозволяв менеджерам високодиверсифікованих корпорацій перерозподіляти інвестиційні і фінансові ресурси від низькодохідних до високодохідних підрозділів.

Тепер же новим явищем стали процеси, протилежні диверсифікації, тобто розформування конгломератів, звільнення від непрофільних виробництв та концентрація зусиль на головних видах діяльності. Здійснюється реструктуризація корпорацій у бік більшої спеціалізації та концентрації на профілюючих сферах діяльності.

Висновки та пропозиції. Сучасні процеси глобалізації вимагають від України якомога активнішої інтеграції у міжнародну торговельну систему. Теоретично зовнішньоекономічна діяльність дає країнам можливість спеціалізуватися на тих видах діяльності, у яких вони мають порівняльні переваги. Експортна квота,

Таблиця 1

Товарна структура експорту Харківської області та України за січень 2012 року і січень 2013 року
(% до загального підсумку)

Товарна група	Харківська область, питома вага		Україна, питома вага		Коефіцієнти відносної експортної спеціалізації	
	за січень 2012 р.	за січень 2013 р.	за січень 2012 р.	за січень 2013 р.	2012 р.	2013 р.
Жири і масла тваринного або рослинного походження	7,0	7,2	5,3	6,7	1,321	1,075
Механічне устаткування; машини і механізми, електроустаткування і його частини; пристрої для запису або відтворення зображення і звуку	34,3	36,7	8,1	9,2	4,234	3,989
Прилади та апарати оптичні, фотографічні	6,0	6,4	0,3	0,4	20,000	16,000
Продукти рослинного походження	9,9	10,6	12,8	15,5	0,773	0,684
Готові харчові продукти	8,1	8,7	3,9	5,7	2,077	1,526
Інші	34,7	30,4	69,6	62,5	0,498	0,486
Разом	100,00	100,00	100,00	100,00	X	X

Складена автором за матеріалами Державної служби статистики України: [5, 7].

Розрахунки показують, що якщо в січні 2012 року Харківська область спеціалізувалася на світовий ринок у виробництві механічного устаткування; машин і механізмів, а також жирів та масел тваринного або рослинного походження, то у відповідному періоді 2013 року область розширила виробництво експортної продукції за рахунок товарної групи «Інші».

Розрахуємо коефіцієнти диверсифікації для 2012 року та 2013 року:

$$K_d^o = \frac{|0,070 - 0,053| + |0,343 - 0,081| + |0,060 - 0,003| + |0,099 - 0,128| + |0,081 - 0,039| + |0,347 - 0,696|}{2} = 0,378$$

$$K_d^1 = \frac{|0,072 - 0,067| + |0,367 - 0,092| + |0,064 - 0,004| + |0,106 - 0,155| + |0,087 - 0,057| + |0,304 - 0,625|}{2} = 0,370$$

Для умов даного прикладу $K_d^1 > K_d^o$. Отже, Харківська область у січні 2013 року порівняно з аналогічним періодом 2012 року розширила експортну номенклатуру вироблених товарів.

яка в 2012 році склала 50,9% (рис. 2) свідчить про те, що доля зовнішньої торгівлі у економіці України зростає.

Підсумки проведених досліджень зазначили той факт, що великою перешкодою у міжнародних економічних відносинах є низька конкурентоспроможність української продукції, її невідповідність міжнародним стандартам. Вирішити ці проблеми у короткий термін практично неможливо. Зараз на світові ринки слід виходити під гаслом: «Якість, а

не кількість». Саме за якість добре платять.

Значною перешкодою України на шляху до світового ринку є також нераціональна структура експорту, що

має сировинну спрямованість, властиву слаборозвиненим країнам. Слід врахувати і недовершену структуру імпорту, і неефективне використання вступів від продажу товарів за кордон. Ця обставина знач-

ною мірою послужила причиною дуже скромної долі країн з перехідною економікою у світовій торгівлі.

До гострих проблем слід віднести і незбалансованість товарообміну. Стає небезпечною тенденція зростання зовнішньої заборгованості з боку України. На жаль, наша держава все більше занурюється у проблему, властиву країнам «третього світу» в 80-ті роки — зовнішню заборгованість в твердій валюті.

На сучасному етапі також велике значення має вдосконалення механізму управління зовнішньоекономічними зв'язками. Ця система у нашій країні залишається досить суперечливою та неефективною. Державам з перехідним типом економіки ще не вдалося створити гармонійну систему органів управління цією важливою сферою на різних рівнях, а також раціонально розподілити повноваження.

Проте всі перешкоди економічного, політичного, організаційно-правового та психологічного характе-

ру не можуть зупинити рух нашої держави до цивілізованої глобальної економіки. На цей час Україна встановила дипломатичні стосунки з 166 державами світу, уклала та виконує більше 2000 міжнародно — правових угод, а також бере участь в діяльності більше 100 міжнародних організацій [6, с. 43].

У цілому можна сказати, що ключові проблеми забезпечення збалансованості зовнішньоекономічної діяльності України зв'язані, перш за все, з диверсифікацією геополітичних та регіональних пріоритетів, з оптимізацією товарної структури експорту та імпорту, посиленням позицій України на світовому ринку послуг за рахунок таких його сегментів, як міжнародний туризм, страхові, лізингові та інжинірингові операції, обмін у сфері культури та інформації, обробка якої статистичними методами дає змогу визначати міру залученості економік різних країн в глобальну економічну систему.

Література

1. Афонин П. Н. Таможенная статистика : уч. пособ. / П. Н. Афонин. — СПб. : ИЦ Интермедия, 2013. — 160 с.
2. Вишневецка Л. І. Митна статистика : навч. посіб. / Л. І. Вишневецка. — К. : Видавничий дім «Професіонал», 2008. — 352 с.
3. Макогон Ю. В. Устойчивое развитие экономики Украины в аспекте сотрудничества с ВТО и ЕС / Ю. В. Макогон // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект / Сб. науч. трудов. Ч. 1: Развитие внешнеэкономических связей на макро и микро — уровнях — 2008. — С. 4 — 15.
4. Новий курс: реформи в Україні, 2010 — 2015. Національна доповідь/ за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.] — К. : НВЦ НБУВ, 2010. — 232 с.
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Сидоров В. И. Международный опыт развития инновационных процессов постиндустриальных стран как детерминанта конкурентоспособности Украины на внешних рынках / В. И. Сидоров, Т. Е. Шедякова, М. В. Соболева // Вісник ХНУ імені В.Н.Каразіна. — 2013. — №1042 Сер. «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм». — Вип. 1. — С. 40 — 43.
7. Статистичний збірник «Регіони України». Частина II. [Електронний ресурс] / за заг. ред. О. Г. Осауленко. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>